

development features of the child at the stage of preschool childhood and highlights its importance in the formation of a preschool child as a person. Much attention is given to the unity of such strong regulators of the child's behavior as motives and emotions.

The emotional-volitional area of the preschool child is characterized by: the complication of the emotional sphere content; impressions of emotions and feelings; formation of the general emotional background of the child's mental life; changing the expressive side of the emotions and feelings of the child-preschooler. In this age, the "language" of feelings is learned. With the help of looks, signs, facial expressions, smiles, poses, movements, voice intonations, children express their feelings. The preschooler can explain his condition with the help of words; gradually mastering the ability to hold back the violent and sharp expression of feelings, understanding how to behave in a particular situation. Will appears in the child.

The most powerful and the most important source of a preschool age child's experiences is his/her relationship with other people is outlined.

The author argues that for a normal mental development and life of a preschool child, there is an emotional well-being that depends on many external and internal factors. The issue concerning on the emotional disturbances in preschool age. Forms of child behavior with depressive states in communication with peers are described.

Different types of behavior for preschoolers with emotional distress associated with communication difficulties are found out: unbalanced, easily excitable; mostly "easy to brake" with a stable negative attitude to communication; children whose emotional distress is a consequence of individual peculiarities, specifics of their inner world.

In preschoolers, the system of emotions and feelings is still forming. Therefore, it is so important at this age to lay the foundations of positive emotions and feelings, which occupy an important place in the mental development of the child, in preparing for school.

Keywords: emotional development, emotional sphere, preschool age, motives, needs, emotional well-being.

Отримано: 19.05.2019

УДК 159.02.

В.В. Турбан

СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

В.В. Турбан. Становлення та професійне самовизначення особистості. У статті аналізуються особливості становлення та професійне самовизначення особистості крізь призму професійної ідентифікації особистості. Показано, що професійна самоідентифікація спричинює мотиваційно ціннісне відношення до своєї діяльності і стійкого образу Я, впливає на формування позитивної професійної самосвідомості особистості. З'ясовано, що розкриття сутності професійної самосвідомості пов'язане із ідентифікацією та відчуженням. Доведено, що вільна самоідентифікація є характерною для самоактуалізованої особистості, яка втілює свій образ Я.

Ключові слова: особистість, професійне становлення особистості, професійна ідентифікація, професійна самосвідомість, професійна само-реалізація, професійна культура, самоактуалізація особистості.

В.В. Турбан. Становление и профессиональное самоопределение личности. В статье анализируются особенности становления и профессионального самоопределения личности через призму профессиональной идентификации личности. Показано, что профессиональная самоидентификация вызывает мотивационно ценностное отношение к своей деятельности и устойчивого образа Я, влияет на формирование положительного профессионального самосознания личности. Выяснено, что раскрытие сущности профессионального самосознания связано с идентификацией и отчуждением. Доказано, что свободная самоидентификация характерна для самоактуализированной личности, воплощающей свой образ Я.

Ключевые слова: личность, профессиональное становление личности, профессиональная идентификация, профессиональное самосознание, профессиональная самореализация, профессиональная культура, самоактуализация личности.

Постановка проблеми. Особистість є соціальним феноменом. Принаймні, ми не маємо теоретико-методологічного інструментарію, аби дослідити особистість поза межами соціуму. Не в останню чергу це зумовлюється і тим, що сама психологія є феноменом соціокультурного розвитку. Відповідно, всі ті критерії й оцінки, з якими психологія підходить до вивчення особистості, мають соціокультурне походження. Навіть структуралістські дослідження традиційних спільнот, починаючи з праць К. Леві-Строса, все одно схоплюють особистість у соціальному контексті. Таким чином, жодні студження про особистість поза соціальним контекстом і неможливі, і недоречні.

Соціалізація особистості є феноменом, аналіз котрого включає опредметнення як особистісних новоутворень, так і соціальних структур, у рамках яких відбувається їхнє становлення. Скажімо, аналіз особливостей дитячого віку як окремого періоду є неможливим без опосередкування особливостей впливу сім'ї. Це ж таки твердження стосується й інших вікових періодів: виокремлення рис того чи того віку відбувається сув'язно зі встановленням впливу соціальних структур. Відповідно, виявлення вікових особливостей молоді має відбуватися з урахуванням соціального впливу, зокрема й професійної соціалізації.

Особливість сучасності – трансформація трудових відносин. Розвиток приватного підприємництва, поширеність часткової зайнятості, виникнення феномена вільної зайнятості, формування глобального (не обмеженого державними кордонами) ринку праці – це ті соціальні чинники, які нині впливають на процес професійної соціалізації. Відповідно, для психології особистості та соціальної психології актуальним є аналіз впливу

ву нових соціальних умов на процес трудової соціалізації та розвиток особистості. Відтак ми ставимо за мету дослідити теоретичні засади професійної соціалізації особистості в нових соціальних умовах. Об'єктом дослідження є професійна соціалізація особистості. Предметом – особливості професійної ідентифікації особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідентичність особистості – це сталий конструкт, який постає в процесі ідентифікації. Ідентифікація – це процес самоототожнення індивіда із певною соціальною групою та/або визначеною системою цінностей. Ідентичність особистості завжди є множинною: статева ідентичність, етнічна, вікова, професійна тощо. І кожна з ідентичностей набуває превалювання в певних ситуаціях. Для особистості важливою є професійна ідентифікація. Ідентичність формується у безмежжі професій, етнічних груп і культур. У сучасному соціальному просторі професійна самосвідомість є частиною Я-образу. Наявність професійної самосвідомості проявляється, передусім, у професійній сфері людського буття. Водночас термін "професійна самосвідомість" порівняно недавно набув поширення у психологічній науці. Зазначимо, що професійна самосвідомість розглядається поряд із поняттями: професіоналізм (В.В.Буткевич, Е.А.Климов, А.К.Маркова, О.А.Овсяник, О.В.Соложін), професійна компетентність (М.Н.Карпетова, Н.Є.Костилова, І.Ф.Кривчанський, Ю.Г.Кузнецов, О.О.Толмачов), професійна майстерність (Н.Г.Бакланова, А.А.Деркач), професійне становлення (А.Р.Фонаров, Е.Ф.Зеєр), професійне самовизначення (Л.Є.Галаганов, Т.В.Кудрявцев), професійні здібності (В.Г.Кузнецов, М.О.Паламарчук, С.Ф.Ступницька), професійне мислення (М.М.Кашапов), професійна придатність (М.О.Калашников). Досить традиційним є трактування професійної самосвідомості як специфічного феномена людської психіки, що зумовлює саморегуляцію особистістю власних дій у професійній сфері завдяки усвідомленню професійних вимог, своїх професійних можливостей й емоційного ставлення до себе як до суб'єкта професійної діяльності (С.В.Васьковська)[3]. Професійна самосвідомість постає як своєрідний комплекс уявлень людини про себе як професіонала. Важливим психологічними феноменом є становлення цілісного образу професіонала й самоототожнення з ним, тобто формування системи відношень й установок в системі Я-професіонал (А.К.Маркова) [5; 6].

Особистість відчуває вплив спільноти, а також норм, правил, традицій, культури, історичної епохи. Становлення професійної самосвідомості уможлиблюється завдяки особистісному розвитку. Спостерігаючи за собою в процесі спілкування, людина усвідомлює власні можливості та здібності, досягає адекватності ідеалізованих уявлень щодо реальних умов, об'єктивність можливості їхньої реалізації. Процес формування

професійної самосвідомості тісно пов'язаний із розвитком самосвідомості, а також становленням ціннісних орієнтацій, уявленням про власне майбутнє, створенням попередньої моделі – ідеалу, образу професіонала. Звісно, що особистісна самосвідомість є відбитком суспільних норм, уявлень про цінність діяльності. Соціальна орієнтація особистості визначає її професійну самосвідомість, а також, професійне самовизначення й професійний вибір.

Слід зазначити, що професійна самосвідомість характеризує певний рівень самовизначення особистості. Професійна ідентифікація особистості пов'язується з усвідомленням своїх життєвих цілей, планів, що уявляються в професійній самореалізації. Поміж тим, професійна самосвідомість змінюється зі зростанням рівня майстерності професійної компетентності, набуттям професійної культури. Вона поширюється завдяки виявленню нових ознак професійності. Зростання професійної самосвідомості полягає у збільшенні кількості ознак професійної діяльності, що відбиваються у свідомості спеціаліста, а також у подоланні стереотипів образу професіонала. Не зважаючи на той факт, що професійна самосвідомість вимагає серйозної праці від індивіда, найчастіше вона складається стихійно (В.М.Козієв, А.К.Маркова) [6]. Водночас, професійна необхідність підвищення трудової ефективності значно підвищить успішність оволодіння професійною культурою.

Професійна самосвідомість – складний особистісний механізм, що має важливу регуляторну функцію у діяльності спеціаліста. Вона уможливорює активний саморозвиток, усвідомлене формування професійно значущих якостей, професійної майстерності. Коли інженер, менеджер, економіст знає, якими якостями він повинний володіти, наскільки вони розвинуті, тоді він усвідомлено може намагатись їх сформувати. Зіставлення особистістю власних психологічних особливостей із вимогами професійної діяльності може стимулювати спрямованість на самовдосконалення, підвищення професійності майстерності та компетентності. Тобто, професійна самосвідомість – процес професійного самопізнання, усвідомлення й співвіднесення власних особливостей із вимогами професійної діяльності.

Виявлено, що спеціалістам із високим рівнем продуктивності властиве самопізнання з поєднанням досвіду, пізнанням інших людей і, власне, себе. Тобто можна говорити про ауто-психологічну компетентність. Окрім цього відзначається адекватна самооцінка, чутливість щодо своєї гідності та недоліків. Спостерігається прагнення розкрити причини своїх успіхів і невдач, аналізувати й узагальнювати результати професійної діяльності. Високопродуктивні фахівці, завдяки аналізу власних дій у вирішенні професійних завдань, досягають високого рівня. Вони не тільки

моделюють систему професійних умінь, але й ціннісні орієнтації та особистісні якості.

Теоретичний аналіз структури професійної самосвідомості спеціалістів технічних спеціальностей виявляє той факт, що вона співпадає зі структурою самосвідомості особистості, являючи собою поєднання трьох підструктур – когнітивної, афективної та поведінкової.

Когнітивна підструктура уособлюється в усвідомленні спеціалістом себе в системі професійної діяльності, міжособових відношень, особистісного розвитку. Поступово, у процесі створення власного уявлення про себе в різних професійних ситуаціях. Так формується стійка "Я-концепція" спеціаліста, що надає йому почуття професійної гідності. Афективно-оцінкову сферу спеціалістів із технічною освітою вирізняє оцінювання власних здібностей (актуальна самооцінка), минулих умінь (ретроспективна самооцінка) й майбутніх досягнень (потенційна самооцінка). Важливою є також оцінка, яка надається колегами й іншими спеціалістами (рефлексивна самооцінка). Ми вважаємо, що якщо актуальна оцінка перевищує ретроспективну, а потенційна – актуальну, тоді можна говорити про зростання професійної самосвідомості. Адже, формування позитивної "Я-концепції" є досить важливим для професійного й особистісного зростання. Якщо особистість позитивно сприймає себе, то в нього підвищується впевненість у собі й задоволеність власною професійною діяльністю. Як наслідок підвищується ефективність професійної діяльності та створюється відчуття життєвого успіху. Поготів, спеціаліст, що має позитивну "Я-концепцію" сприятливо впливає на своїх підлеглих, зацікавлений у створенні психологічного клімату у групі, що загалом сприяє творчості та продуктивності. Поведінковий компонент професійної самосвідомості спеціаліста будь-якого напрямку характеризує здатність діяти на основі знань про себе й відношення до себе.

Отже, образ майбутньої професії складається відповідності до емоційно-оцінкових і когнітивних компонентів професії. Окрім цього найважливішою умовою успішності вибору майбутньої професії є відповідність професійних вимог можливостям людини. Інакше самосвідомість особистості накопичує негативний досвід, який унеможливує вирішення як особистісних, так і професійних, діяльнісних проблем. З цього приводу слід звернутись до особистісного смислу професійного ідеалу, який зумовлюється соціальною позицією людини, суттєвими змістовними характеристиками якого є смислотворчі мотиви, ціннісні орієнтації, смислові установки (Л.М.Мітіна) [7].

Соціальна орієнтація особи визначає її професійну самосвідомість, професійне самовизначення і професійний вибір. Окрім цього, специфічними моментами самосвідомості є формування "Я-концепції", яка вклю-

чає образ "Я-професіонал". Адекватність образу "Я – професіонал" у багатьох випадках уможливорюється завдяки успішному поєднанню ідеального і реального образу Я й ідеального та реального образу професії.

Професійний вибір пов'язується з життєвими цінностями особистості. Цінності визначають професійну мотивацію. Також цінності пов'язані із когнітивними й емоційними змістами професійної самосвідомості через внутрішню мотивацію. Образ професії, складається як когнітивно-емоційне утворення, що зумовлює оцінку діяльності людини, її дій взагалі. Також за результатом оцінки відбувається постановка професійних та життєвих цілей. Тобто самооцінка виступає мотивом діяльності, а також дозволяє співвіднести узагальнений досвід, знання та мету тут-і-нині. Таким чином, самооцінка виступає своєрідним поштовхом. Вона стимулює рефлексію в поняттях "Я-ідеальне", "Я-можливе", "Я – реальне". Загалом образ Я за нормами самооцінки створюється як позитивний чи негативний. Становлення особистих оцінок власної професійної діяльності та діяльності інших осіб, прийняття та рефлексія наявних соціальних оцінок професійної діяльності є пов'язаним із смислоутворюючими мотивами у професійному самовизначенні. За Л.М.Мітіною, найважливішими смислоутворюючими мотивами виступають мотив відповідності самому собі. Цей мотив пов'язаний із самооцінковими емоціями і забезпечує не протиріччя образу Я загалом [7].

Професійна самосвідомість сув'язна із самовизначенням особистості. Тому, ступінь сформованості професійної самосвідомості випускника ВНЗ – це своєрідний показник успішності й завершеності його професійного самовизначення (П.А.Шавір). Завважання особливостей професійної самосвідомості, виявлення резервів його вдосконалення є передумовою успіху у підготовці майбутнього спеціаліста.

Професійна підготовка пов'язана, передусім, із професійною культурою. Поняття професійна культура включає певні норми й стандарти, котрі, звісно, нерозривні з професійною сферою. Професійне навчання та соціо професійна ідентифікація – провідні фактори набуття професійної культури. Соціо професійну ідентичність спеціаліста – випускника ВНЗ – проявляється у таких аспектах. Це передусім увага до професійної компетентності, особистісних здібностей, й, попри все, духовне покликання.

Наука й вища освіта мають підготувати не тільки користувачів техніки, а професіоналів, здатних самостійно створювати штучне середовище існування людства. Саме тому, необхідним є розкриття соціокультурних і суто психологічних факторів формування професійної самосвідомості, спеціальних знань, умінь і навичок. Виявлення факторів, механізмів, динаміки, складників професійної самосвідомості уможливіє, з одного боку, врахування їх у підготовці майбутніх спеціалістів, з другого боку – слугує запобіганню не-

гативних впливів, які постають у процесі технічного освоєння світу. Професійну самосвідомість ми розглядаємо у межах соціокультурного підходу. Тобто, для нас є важливим той факт, що професійну самосвідомість, як складову самосвідомості, слід розглядати у зв'язку із культурно-історичною традицією, а також факторами, що дозволяють з'ясувати базові, нормативно зафіксовані умови функціонування структур, які пов'язані з процесами становлення професійної самосвідомості. В цілому це уможливило створення теоретичної моделі успішного й ефективного спеціаліста.

Дедалі більшої актуальності набувають концепції сучасного стану техносфери, яка впливає на становлення професійної самосвідомості (Г.Ленк, Л.Мемфорд, А.Печчеї, В.М.Розін, М.Гайдегер, Ж.Еллюль, П.К.Енгельмайер), соціокультурної ролі технічної й університетської освіти в цілому (М.Вебер, О.В.Долженко, Е.Дюркгайм, С.Д.Максименко, Г.Ортега-і-Гассет, Т.М.Титаренко, М.Б.Туровський, Н.В.Чепелева, К.Ясперс та ін.), психологічні й культурологічні дослідження динаміки соціокультурних процесів (Г.О.Балл, А.С.Ахієзер, А.Я.Флієр, А.П.Назаретян).

На основі аналізу теоретичних джерел чітко виявляються основні психологічні проблеми професійного самовизначення. Їхня специфіка визначається особливістю явищ, які відбуваються на рівні макро й мікросистем соціуму, що знаходить своє відображення у самосвідомості індивідуума. Очевидно, що процес професійного самовизначення включає розвиток самосвідомості, ціннісні орієнтації особистості, уявлення про власне майбутнє, оформлення суб'єктивних взірців щодо образу професіонала. Самовизначення особистості відбувається у межах процесу співвідношення власних і суспільно закріплених норм поведінки, діяльності.

Важливим також є мотив самоповаги. Спонукальна дія цього мотиву пов'язується з постановкою цілі в контексті вибору цінностей (мотив зберегти або змінити власне ідеальне Я). Очікування позитивних або негативних наслідків вибору цінностей, які підвищують, або навпаки знижують самоповагу, підштовхує до здійснення цього вибору чи відмови од нього.

Наступним досить важливим мотивом є досягнення успіху чи запобігання невдачі. Якщо мотив досягнення виступає як спонукальне самооцінювання, то очевидно, за наявності розвинутої когнітивної змістової самооцінки, підвищується ймовірність мотивації на успіх. Водночас, емоційна змістовна самооцінки у більшості пов'язана із мотивацією запобігання невдачі.

Таким чином, виокремлюються найважливіші соціально-психологічні аспекти розвитку професійної самосвідомості – образу "Я-професіонал", – які пов'язуються із чинниками, що зумовлюють соціальну самосвідомість. До цих чинників слід віднести зміну суспільних ціннісних орієнтацій і моральних установок. Окрім цього слід зазначити, що різниця

в індивідуальних засобах створення образу професії визначає формування смислостворюючих мотивів і установок у професійному самовизначенні особистості і напрямок розвитку професійної самосвідомості індивіда.

Відтак, професійна самосвідомість є однією з важливих характеристик самосвідомості. Самосвідомість – сукупність психічних процесів, завдяки яким людина усвідомлює себе. У результаті цього усвідомлення індивід набуває уявлення про себе. Цілісна система усіх цих уявлень і є "Я-концепцією" особистості. "Я-концепція" є продуктом самосвідомості і включає когнітивну, емоційну, поведінкову змістові. У зв'язку із тим, що самосвідомість виступає у єдності "особистісної і професійної спрямованості" (Л.М.Мітіна), професійна освіта, відповідно до нової гуманістичної парадигми, повинна цілеспрямовано створювати умови задля розвитку особистості, її усвідомленої і вільної самореалізації, що, у свою чергу може виступати чинником, який впливає на становлення професійної самосвідомості, формування образу Я, а також і розвиток особистості [7].

У юнацькому віці під впливом певних зовнішніх і внутрішніх чинників образ Я набуває чітких форми і поступово стає одним з головних компонентів психіки. Завдяки образу Я індивід не тільки координує усю власну поведінку, а й репрезентує свою самосвідомість, зокрема й професійну (І.С.Кон) [4]. Тобто образ Я є ключовим. Однак не доцільно абсолютизувати образ Я. Як сутнісна ознака зрілої особистості і відповідної поведінки проявляється здатність людини керуватись власними, свідомо спрямованими, сформованими цілями (Л.І.Божович). Традиційно до феномена самосвідомості відносять виявлення людиною власної соціальної цінності, унікальності та смислу свого буття, формування і корегування уявлень про своє майбутнє, теперішнє, минуле, ціннісно-особистісний вимір (Л.Б. Шнейдер) [10].

На рівні поведінки самосвідомість розглядається як результат процесу вирішення життєво значущих проблем. При цьому кожне рішення з приводу себе і власного життя (самовизначення) відносно взаємодії і відношень з іншими людьми (персоналізація) шляхом викарбовування певної форми (самоорганізація) образу Я створює умови задля формування самосвідомості в цілому і професійної зокрема.

У контексті порівняння професійної самосвідомості та професійної ідентичності та їх взаємозв'язку можна виокремити наступне. Вирішення проблеми професійної самосвідомості відбувається у різних варіантах. Так, за Є.А.Климовим, існує співвідношення Я та професії. Я вибирає професію, професійна самосвідомість структурується через усвідомлення власної належності до професійної спільноти, завдяки визначенню відповідності професійним еталонам і професійним "ролям", визнанню у професійній групі, через усвідомлення своїх індивідуальних засобів успішної дії, сво-

го стилю у роботі. Окрім цього, Я створює професію, перетворюється разом з нею у часі, професійна самосвідомість функціонально здійснюється через побудову образу майбутнього результату діяльності, формування професійних планів, визначення вектора самовдосконалення і професійних перспектив, усвідомлення впевненості у майбутньому. Водночас, професійна самосвідомість визначається як процес, який має діалогічну форму, не завжди усвідомленої розмови із самим собою (О.Калітеєвська). Тобто, професійна самосвідомість формується на основі співвіднесення образу професії з "Я-концепцією". Вихідні уявлення "Я-концепції" і образу майбутньої професії спрямовують зміст професійної самосвідомості, який продукує особисто значущі образи функціонального Я і професії. Мірою професійної самосвідомості виступає професійний стереотип як персоналізований образ професії або узагальнений образ типового професіонала, який розвивається в процесі навчання й удосконалення. Відбувається перехід від ізольованих еталонних стереотипів до системно організованої "імпліцитної теорії особистості" або професійної ідентичності (В.Ф.Петренко) [8]. Розкриття сутності професійної самосвідомості пов'язане із ідентифікацією та відчуженням. Так, професійна ідентифікація досить часто розглядається як об'єктивна та суб'єктивна єдність із професійною групою. Звідти – зворотній процес, пов'язаний із об'єктивним та суб'єктивним відкиданням цієї єдності. Як вихідний критерій можна виокремити прийняття індивідом відповідальності за віднайдення смислів і реалізацію цінностей. Професійна ідентифікація і професійне відчуження без прийняття відповідальності – вимушені рішення особистості; а за прийняття відповідальності – свідомі. Ідентифікація і відчуження як механізм персоналізації, самовизначення, самоорганізації суб'єкта здійснюється шляхом усвідомлення реальності. Загальні типи реальності – це досвід і спілкування, які реалізуються у професійних ситуаціях (діло) і професійних відношеннях (професійна спільнота), а репрезентується завдяки образу Я.

Професійне відчуження без прийняття відповідальності негативно впливає на оцінку індивідом власного діла. Людина починає його демонстративно уникати, використовуючи різні засоби. Тобто, вимушене професійне відчуження – це той самий функціональний вакуум, де відчуженням є професійне майбутнє. Особистість намагається відсторонитися від сприйняття професійної інформації (знань), від необхідності здійснювати професійний вибір, від професійно-зумовлених переживань, від компонентів професійної діяльності. Професійне відчуження на базі прийняття відповідальності припускає вільне володіння професійною роллю, уміння відходити від особистого й концентруватися на професійній ситуації, уміння свідомо і адекватно виконувати власний професійний досвід у особистому житті. Це та ситуація, коли особистість оволодіває роллю, використовує її у різних ситуаціях (А.Г.Асмолов) [1;2].

Професійне відчуження можливе за прийняття відповідальності в ситуації свідомого відходу від професійної групи та діла. Свідоме відчуження уможливорює звільнення від вимушеного спілкування, необхідності постійно знаходитись у формальному контакті, грати з іншими у соціальні ігри, від зовнішніх умов і умовностей життя, від очікувань і оцінок іншими людьми, які не співпадають із власними уявленнями про себе, від маніпулювань, спроб занурення у особистий простір, і, насамкінець, від пригнічення відповідальності є наслідком неуспішної професійної ідентифікації.

Самовідчуження на базі прийняття відповідальності проявляє особливу психологічну і етичну категорію – самотрансценденцію, яка орієнтує людське буття на більш важливе і значуще, на самоактуалізацію, те, чого не має у багатьох індивідів. Вільна, але відповідальна людина, – найчастіше талановита і обдарована – транслює іншим свою любов до свободи, незалежність, оригінальність мислення.

Професійна ідентифікація без прийняття відповідальності включає артикульовану "цілісність" із власним ділом. Поза роботою людина носить службовий одяг, використовує професійний лексикон, особливу термінологію, часто апелює до своїх професійних прикладів. Власне професійна ідентифікація уможливується при умові усвідомленої інтеграції у професійну спільноту на основі єдності цілей, цінностей, спільної діяльності, творчості. Професійна ідентифікація на основі прийняття відповідальності включає особисто значущі професійні традиції, цінності, смисли творчої діяльності, співробітництво і співчуття у колективній діяльності. Відтак, визначальними виступають творчі цілі професійної діяльності.

Окрім цього, слід зазначити, що професійна ідентифікація визначає соціальну взаємодію і специфічні форми професійних інтеракцій. Ці форми тісно пов'язані із межами професійних груп (обговорення суттєвих питань відбувається переважно у професійних групах). Професійна ідентифікація з іншими може бути дійсно наповнена "реальним добром по відношенню до інших людей" (М.С.Пряжніков) [9]. Тут, дійсно йдеться про вільну ідентифікацію при прийнятті відповідальності. Люди намагаються набути позитивної соціальної ідентифікації, і, водночас, стати членом груп з біль високим статусом. За неприйняття відповідальності ця стратегія призводить до конформізму, прагнення до уподібнення, не уміння мислити самостійно, не бажання шукати істину. Невеличке відходження від звичного укладу життя необхідність прийняти професійне рішення, нетривала самітність – і людина втрачає себе, намагається позбутись свободи, зняти відповідальність і обирає життя за вказівкою, стандартне. Навпаки, вільна самоідентифікація є характерною для самоактуалізованої особистості, яка втілює свій образ Я. Самоідентифікація при прийнятті відповідальності є

наслідком найвищих цілей професійної діяльності. Таким чином, професійна самоідентифікація спричинює мотиваційно ціннісне відношення до своєї діяльності і стійкого образу Я, впливає на формування позитивної професійної самосвідомості особистості. А вимушена самоідентифікація при неприйнятті відповідальності призводить до обмеження спонтанності, до створення негативної професійної самосвідомості – це може скласти подальшу перспективу наших досліджень.

Таким чином, завдяки проведеному дослідженню, є можливість вдатися до наступних висновків. Розвиток особистості є невіддільним від соціального середовища. Останнє завжди є структурованим і включає особистість як певну функціональну одиницю. В усій повноті цей процес проявляється в процесі професійного становлення особистості. Професійна самореалізація визначає і статус соціальний особистості, і образ її Я. Виняткове значення в процесі професійної соціалізації відіграє фактор свободи вибору професії. Вільна ідентифікація з професією – це передумова творчої самореалізації особистості. Вимушене ж обрання певної професії – фактор прихованого чи усвідомленого відчуження. В останньому випадку неминучі й прояви особистісного неприйняття, котре може набувати деструктивних форм.

Список використаних джерел

1. Асмолов А.Г. Толерантность: от утопии – к реальности // На пути к толерантному сознанию. М.: Смысл, 2000. 255 с.
2. Асмолов А. Г. Психология личности: принципы общепсихологического анализа [Текст] / А. Г. Асмолов. М.: Изд-во МГУ, 1990. 367 с.
3. Васьківська С. В. Технологія консультативної взаємодії /С. В. Васьківська // Практична психологія та соціальна робота, 2008. – № 6. – С.1-21.
4. Кон И.С.В поисках себя. Личность и ее самосознание. М.: Политиздат, 1984. 334 с.
5. Маркова А. К. Модель специалиста основа подготовки психолога для сферы социальной работы / А. К. Маркова // Развивающаяся психология – основа гуманизации образования/ Под ред. Ляудис В. Я., Корж Н. Н. М.: Российское психологическое общество, 1998. С. 134-135.
6. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. М. : МГФ Знание, 1996. 257 с.
7. Митина Л.М. Формирование профессионального самосознания учителя // Вопросы психологии. 1990. № 3. С. 58-64.
8. Петренко В. Ф. Введение в экспериментальную психосемантику: исследование форм репрезентации в обыденном сознании / В. Ф. Петренко. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1983. 177 с.

9. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н. С. Пряжников. М.: Изд-во "Институт практической психологии"; Воронеж: НПО "МОДЭК", 1996. 256 с.
10. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг. / Л. Б. Шнейдер. М.: МПСИ; Воронеж: МО ДЕК, 2004. 600 с.

Spisok vykorystanykh dzherel

1. Asmolov AG Tolerance: From Utopia – to Reality // On the Road to Tolerant Consciousness. М.: Sense, 2000. 255 p.
2. Asmolov AG Psychology of personality: principles of general psychological analysis [Text] / AG Asmolov. М.: Moscow State University Publishing House, 1990. 367 p.
3. Vaskovskaya SV Technology of consultative interaction / p. V. Vaskovskaya // Practical Psychology and Social Work, 2008. N 6. P.1-21.
4. Kon IS In search of himself. Personality and its self-consciousness М.: Politizdat, 1984. 334 s.
5. Markov AK Model specialist basis psychologist training for the field of social work / AK Markov // Developing psychology – the basis of humanization of education / Ed. Liaudis V. Ya., Korzh NN М.: Russian Psychological Society, 1998. pp. 134-135.
6. Markov AK Psychology of professionalism / AK Markov. Moscow: MGF Knowledge, 1996. 257 p.
7. Mitina LM Formation of a teacher's professional self-consciousness // Questions of psychology. 1990. № 3. P. 58-64.
8. VF Petrenko, Introduction to experimental psychosemantics: the study of forms of representation in ordinary consciousness / VF Petrenko. Moscow: Moscow Publishing House. Univ., 1983. 177 p.
9. NS Pryazhnikov, Professional and personal self-determination / NS Pryazhnikov. М.: Publishing House "Institute of Practical Psychology"; Voronezh: MODEC NGO, 1996. 256 p.
10. LB Schneider Professional identity: theory, experiment, training. / L. B. Schneider. М.: MPSI; Voronezh: MO DEC, 2004. 600 p.

V.V. Turban. Personality formation and professional self-determination.

The article analyzes the peculiarities of personality formation and professional self-determination through the lens of professional identification. Professional self-identification causes a motivational value attitude to one's own activity and a stable self-image, influences formation of positive professional self-awareness. Disclosure of the essence of professional self-awareness is related to the processes of identification and alienation. The article proves that free self-identification is characteristic of a self-actualized person who embodies his/her self-image.

Keywords: *personality, professional formation, professional identification, professional self-awareness, professional self-fulfilment, professional culture, self-actualization.*